

УДК 343.97

О. Калганова,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Професійна злочинність є відносно відособленою специфічною частиною кримінальних діянь. Здавна у злочинному світі багатьох країн рельєфно проявили себе особи, які неодноразово здійснювали крадіжки, шахрайства й інші злочини проти власності, досягаючи при цьому відомої спритності та майстерності. При цьому вони проявляли наполегливість і небажання відмовлятися від злочинної поведінки, оскільки вона приносила їм постійний дохід, забезпечувала кошти для існування. Спираючись на багаторічний кримінальний досвід, ними будувался розрахунок на власну безкарність. Таких людей називали звичними, наполегливими, хронічними, невинними, професійними злочинцями.

У 1897 році на Гейдельберзькому з'їзді Міжнародного союзу криміналістів у класифікації злочинців був використаний термін «професійний злочинець», який, звичайно, є умовним.

Поняття «професійний злочинець» криміналісти пов'язували передусім із такою ознакою як завзятість і небажання злочинця відмовитися від учинення злочинів. Так починався особливий підхід до вивчення особливого роду правопорушника. У практиці ж боротьби зі злочинністю тип професійного злочинця і сам термін «професійний» з'явилися значно раніше. Вже наприкінці XVII століття начальник паризької таємної поліції Ф.Е. Відок називав професійними злочинцями тих, хто систематично здійснював крадіжки, шахрайства та інші злочини проти власності, досягаючи при цьому відомої спритності і майстерності [1, с. 488].

Терміни «злочинна професія», «про-

фесійна злочинність» сприймаються зазвичай важко, як деяка аномалія. У кримінології вони існують умовно для позначення особливого виду злочинної діяльності, що відрізняється стійкістю, протяжністю в часі і що має ознаки, властиві професії, тобто рід занять, певну підготовку, отримання матеріального доходу і зв'язок суб'єкта із професійним середовищем [2, с. 225].

С.В. Познишев та І.Я. Фойницький виступали проти використання терміна «професійний», проте більшість учених вважали таку назву вдалою. У цілому ж термінологія щодо професійних злочинців не була витримана – їх називали «звичними», «наполегливими», «хронічними», «невинними». Існувало навіть таке судження: до злочинців-професіоналів можна відносити лише тих осіб, які вчинили крадіжку або обман у сфері якого-небудь виробництва. Тобто злочиніби поєднувався із професією [1, с. 488].

Водночас, незважаючи на актуальність проблеми професіоналізації у злочинності, що відмічається вченими різних країн у різні історичні періоди, вона досі не стала самостійним об'єктом дослідження у криміналістиці. Такий стан обумовлений не зовсім правильним методологічним підходом до вивчення відповідного феномену. Відсутність загальнотеоретичних положень у вченні про професійного злочинця і професійну злочинність, чого, наприклад, не можна сказати про рецидивну або організовану злочинність, призвело до того, що кожен дослідник на основі емпіричних даних (а іноді й без них) приводив «свій» тип професійного злочинця, додаючи до вже наявних у літературі ознак нові. Зрештою, це

ускладнювало поняття злочинно-професійної діяльності, обґрунтування лише її властивих ознак, завдяки яким вона могла б відрізнитися від інших видів протиправної поведінки. Безумовно, злочинність не статична, вона пов'язана з виникненням нових способів і видів злочинів, модифікацією старих, зміною психології злочинця тощо. Однак суть її залишається колишньою. Не є винятком і професійна злочинність, оскільки вона є не чим іншим, як різновидом злочинності [3].

Проблемами професійної злочинності і кримінального професіоналізму дослідники почали активно займатися ще в XIX столітті. Після виходу у світ робіт Ч. Ломброзо, які стали основою робіт із проблем особи злочинця, в яких учені намагалися знайти домінуючу причину злочинної поведінки. Незалежно від спрямованості та наукових шкіл вони намагалися зрозуміти, чому людина скоює злочини, незважаючи на тяжкість встановленого покарання, чому продовжує скоювати корисливі злочини, не маючи матеріальної потреби, чому використовує насильство у звичайних життєвих ситуаціях. Відповіді на ці питання лежали у площині філософського і психологічного пізнання самого явища злочинності.

У літературі проблеми професійної злочинності зачіпаються, як правило, фрагментарно і не є спеціальним об'єктом монографічних досліджень. Частіше професійна злочинність розглядається під час аналізу загальної злочинності або організованої злочинної поведінки [4, с. 9].

У 1928 році (25-27 липня) в Сіетлі (штат Вашингтон) відбулася 51-а щорічна зустріч Американської асоціації юристів, на якій розглядалися питання професійної й організованої злочинності та їх попередження. Учасники симпозіуму наполягали на тому, що слід розрізняти «звичайні» злочини і злочини, що вчиняються особами, які усвідомлено вибрали злочинне життя, надаючи йому перевагу, з метою отримання прибутку незаконним шляхом. Також зазначало-

ся, що проблема професійної злочинності характерна для всіх країн.

Окрім того, що професійний злочинець сам по собі представляє реальну проблему злочинності в цій країні, така проблема ще більше ускладнюється тим, що дуже часто вони організовані під умілим керівництвом, щедро фінансовані, з потужною підтримкою та радниками [5, с. 1, 2].

Аналізуючи точки зору вітчизняних учених 20-х років XX століття на проблеми професіоналізації, необхідно звернути увагу на дві важливі обставини.

По-перше, використовуючи термін «професійна злочинність», дослідники не надавали розуміння цього явища і не досліджували його як самостійний предмет вивчення. Щоправда, певна спроба в цьому напрямі була зроблена Б.С. Утевським, який писав, що «професійна злочинність – це форма злочинності, за якою вона перетворюється на джерело систематичного (тимчасового або постійного) заробітку (основного або додаткового)». Надане ним визначення навряд чи є вдалим, натомість лише пояснює суть злочинно-професійної діяльності. Кримінологи, очевидно, вважали, що саме виділення типу професійного злочинця зумовлює наявність такого різновиду злочинності як професійної.

По-друге, досліджуючи поведінку професійних злочинців, учені виходили переважно з того, що професіоналізація особи, яка стала на шлях вчинення злочинів, відбувається не під дією яких-небудь соціальних чинників (причини злочинів загальні), а є закономірним удосконаленням будь-якої здійснюваної тривалий час діяльності з метою оптимального досягнення кінцевої мети. У даному випадку – отримання нетрудових доходів із найменшим ризиком для себе. Не випадково в перехідний від капіталізму до соціалізму період до професійних злочинців ставилися як до класових ворогів [3].

Надалі під впливом низки суб'єктивних та об'єктивних причин вивчення злочинності (в СРСР) було практично зупинено.

У радянській літературі поняття «професійний злочинець» і «професійна злочинність» майже не розглядалися. Цими термінами часто користувалися на власний розсуд, використовуючи їх для позначення різноманітних явищ [3].

На думку американського кримінолога Уолтера Реклесса, можна виділити три види злочинної кар'єри: звичайна, організована і професійна. До звичайних злочинців відносять осіб, які потрапляють у місця позбавлення волі за грабежі, розбої, викрадення майна, згвалтування, вбивства та інші злочини (ці особи постійно порушують закон, але не є професіоналами). Організована злочинність – це злочинність мафії. Професійні злочинці – це ті, хто вчинювані ними злочини (крадіжки, шахрайства, вимагання, азартні ігри, хабарництво тощо) роблять джерелом свого існування [6].

Американські кримінологи Маршалл Клайнард і Річард Куїнні виділяють сім типів злочинців: 1) особи, які скоюють злочини проти особи; 2) особи, які епізодично скоюють злочини проти власності; 3) особи, які скоюють політичні злочини; 4) особи, які скоюють злочини, що порушують громадський порядок; 5) особи, які скоюють «звичайні» злочини; 6) особи, що беруть участь в організованій злочинності; 7) професійні злочинці [7, с. 16-17].

І.М. Даньшин зазначає, що, по-перше, професійна злочинність своїми коренями йде в загальнокримінальну корисливу і корисливо-насильницьку злочинність. Нинішнє зростання цих видів злочинності, низьке розкриття і високий рівень латентності прискорюють, генерують кримінальний професіоналізм. По-друге, деякі аналітики відмічають взаємопроникнення професійної й організованої злочинності, їх взаємодетермінацію. По-третє, професійна злочинність – це незаконна злочинна діяльність, а не просто злочинна поведінка. За визначенням філософів, соціологів та психологів, діяльність – це відповідна активність особи, спрямована на досягнення сві-

домо поставленої мети, задоволення потреб людини. Вона завжди активна, організована, систематична у процесі отримання бажаного результату. Основними елементами людської діяльності є мотив, мета, структура, засоби. Після виникнення мотиву, постановки мети людина аналізує найближчу дійсність, в якій їй належить діяти, обирає способи і засоби досягнення мети, створює в загальних рисах схему своєї діяльності. Людська діяльність обумовлена, поза сумнівом, образом минулого досвіду суб'єкта. Залежно від суб'єктів діяльності й у співвідношенні з об'єктивно існуючими системами цінностей виділяється позитивна і негативна (антигромадська), моральна й аморальна, законна і незаконна діяльність. Тому термін «злочинна діяльність» цілком обгрунтований і доречний під час характеристики професійної злочинності.

На думку І.М. Даньшина, професійна злочинність – це відносно самостійний вид стійкої, систематичної злочинної діяльності, суб'єкти якої, маючи відповідні спеціальні злочинні навички, знання та вміння, займаються кримінальним промислом щодо отримання основного або додаткового доходу, підтримуючи при цьому зв'язок з антигромадським середовищем, близьким до їх власних орієнтацій, установок і субкультури [8].

Як доцільно зазначає А.І Гуров, теоретична розробка понять кримінального професіоналізму і професійної злочинності має важливе практичне значення.

По-перше, що є дуже вагомим, вона є важливою для реалізації кримінальної політики як складової частини політики в цілому.

По-друге, теоретична розробка зазначених понять важлива для пізнання й оцінки стану злочинності у країні, регіоні та підвищення ефективності боротьби з нею, а також для прогнозування окремих видів злочинної діяльності, ухвалення попереджувальних організаційно-управлінських і тактичних рішень.

По-третє, розробка цієї проблеми пов'язана з удосконаленням деяких положень кримінального права: визначенням диференційованої відповідальності злочинця професійного типу, оцінкою громадської небезпеки особи за відповідними ознаками об'єктивного і суб'єктивного характеру, деталізацією обтяжуючих обставин, конструюванням окремих кримінально-правових норм, спрямованих на посилення боротьби зі злочинною діяльністю у вигляді промислу.

По-четверте, вона безпосередньо пов'язана з розробкою нових та конкретизацією вже використовуваних форм і методів попередження, розкриття і розслідування злочинів відповідно до особливостей злочинно-професійної діяльності тих або інших категорій злочинців.

По-п'яте, розглядувана проблема може вплинути на зміну пенітенціарної практики щодо окремих груп професійних злочинців, оскільки велика питома вага спеціального рецидиву, до того ж багатократного, існування в місцях позбавлення волі різного роду «кримінальних авторитетів» свідчить про серйозність недоопрацювання у виправленні і перевихованні засуджених.

На думку зазначеного вище автора, під професійною злочинністю треба розуміти відносно самостійний вид злочинності, що включає сукупність злочинів, які вчиняються злочинцями-професіоналами з метою отримання основного або додаткового джерела доходів [3, с. 52].

Р.С. Белкін під професійною злочинністю розуміє сукупність злочинів, що вчиняються злочинцями-професіоналами у вигляді промислу з метою систематичного отримання основного або додаткового доходу. Вона є проявом злочинного професіоналізму, який характеризується чотирма ознаками: стійким видом професійного зайняття (спеціалізації), певними знаннями і навичками (кваліфікації), вчиненням злочинів як джерела доходів, зв'язком з асоціальним середовищем. У криміналістичному аспекті особливо важливі

перші дві ознаки, оскільки вони є засобом розкриття злочинів, дозволяють пов'язати вчинення ряду однорідних злочинів з одним певним суб'єктом злочинної діяльності, іноді ідентифікувати особу злочинця і вирішити інші завдання розслідування [9, с. 175].

С.А. Прутяний професійну злочинність визначає як систематичну злочинну діяльність осіб, які мають відповідні знання, навички, прийоми і засоби, які використовують під час учинення злочинів, вважають цю діяльність своїм основним зайняттям, основним або додатковим джерелом їх доходу, підтримують постійний зв'язок зі злочинним середовищем, сприймають його норми і правила [10].

Н.Ф. Кузнецова визначає професійну злочинність як відносно самостійний вид злочинності, що включає сукупність злочинів, які вчиняються злочинцями-професіоналами з метою отримання основного або додаткового джерела доходів [1, с. 493].

Таким чином, узагальнивши викладене вище, можна зробити висновок, що професійна злочинність – один із видів злочинності, який характеризується стійкістю злочинного зайняття, волевиявленням до того, щоб мати знання і навички в цій сфері, а також протиправним способом життя, причому злочини розглядаються суб'єктом як джерело незаконного прибутку для існування, а самі дії – як єдиний прийнятний засіб для забезпечення цієї мети. Крім того, кримінальний професіоналізм передбачає неминучість взаємодії суб'єкта зі злочинним середовищем. Саме ці обставини дозволяють не лише скоїти злочин, але й уникнути кримінальної відповідальності.

Створення негативного соціального середовища життєдіяльності, криміналізація соціуму є основною і найбільш значною шкодою від професійної злочинності, яка стає одним із найсильніших елементів самодетермінації злочинності в цілому.

Ключові слова: професійна злочинність, кримінальна діяльність, злочинний промисел, професійний злочинець.

У статті розглядаються основні підходи до визначення поняття професійної злочинності як одного з видів злочинності. Проаналізовані точки зору вчених різних країн на це явище.

В статье рассматриваются основные подходы к определению понятия профессиональной преступности как одного из видов преступности. Проанализированы точки зрения ученых разных стран на это явление.

In article the main approaches to definition of concept of professional criminality as one of types of criminality are considered. The points of view of the scientists of the different countries on this phenomenon are analyzed.

Література

1. Кузнецова Н.Ф., Лунев В.В. Криминология : учебник / под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. В.В. Лунеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 640 с.
2. Воронин Ю.А. Введение в криминологию : курс лекций. – Екатеринбург : УРАГС, 2005. – С. 225.
3. Гуров А.И. Профессиональная преступность / А.И. Гуров // Прошлое и современность. – М. : Юридическая литература, 1990. – 304 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pravo.uuzlib.org/book_z1583_page_18.html.
4. Глонти Г., Лобжанидзе Г. Профессиональная преступность в Грузии (воры в законе) : монография / Г. Глонти, Г. Лобжанидзе. – Тбилиси, 2004. – 132 с.
5. Arthur V. Lashly. The professional criminal and organized crime with a symposium on the effects of prohibition. A report to the section of criminal law and criminology of the American bar association (51st annual meeting). – Seattle, Washington. – July 25-27, 1928. – 37 p.
6. Reckless W.C. The crime problem. – 3rd ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1961. – Ch. 9, 10.
7. Clinard M, B., Quinney R.A. Criminal behavior System: A Typology. – N.Y. : Holt, Rinehart, & Winston, 1967. – 498 p.
8. Даньшин И.Н. Профессиональная преступность // Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності. – Вип. 1. – Харків, 2000. – 364 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/290/22646/28/>.
9. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
10. Прутяний С.О. Про співвідношення професійної злочинності з організованою та рецидивною злочинністю (кримінологічний аспект) // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3 (46). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2009_46/index.htm.

